

Colofon

Brabants
Jaargang 1
Nummer 4 (maart 2005)

Brabants is een initiatief van 'Stichting het Brabants',
waarover u kunt lezen op www.brabants.org

Redactie:
Frans Hoppenbrouwers, Michel de Koning (hoofdredacteur),
dr. Jos Swanenberg (streektaalfunctionaris)

Redactiesecretariaat:
Postbus 1325
5200 BJ 's-Hertogenbosch
telefoon 073-6156282

Redactie-adviesraad:
Deze wordt gevormd door het bestuur van 'Stichting het
Brabants':
mr. Frits Speetjens, voorzitter
Michel de Koning, vice-voorzitter
dr. Joep Kruijzen, secretaris
Noud Bongers, penningmeester
prof. dr. Roeland van Hout, lid

Aan dit nummer werkten mee:
Arnoud-Jan Bijsterveld, Noud Bongers, Frans van Dooren,
Giel van Gastel, Adri Hoppenbrouwers, Oscar Hovens,
Willem Iven, Mans de Jong, Rose-Marie de Koning, Joep
Kruijzen, Han van Meegeren, Gerard Rooijackers, Ed
Schilders, Cor Swanenberg, Marja van Trier, Caspar van de
Ven, Frans Verschuren, Johan Verschuuren en Ton van de
Wijngaard

Foto omslag:
Jan Scholten

Basisontwerp:
Camiel van Onna

Druk:
Drukkerij EM. de Jong, Baarle-Nassau

Uitgever:
Kempem Uitgevers
Postbus 49
5300 AA Zaltbommel
telefoon 0418-513144
Fax 0418-515515
E-mail: publisher@eurobib.nl
www.europesebibliotheek.com
Bestellingen, opgave en mutaties van jaarabbonnementen of
advertenties lopen via de uitgever

Jaarabbonnementen Brabants inclusief cd: € 31,80.
Losse nummers inclusief cd: € 8,95
Voor abonnementen in het buitenland wordt de prijs
aangepast aan de hogere verzendkosten

ISSN 1572 1612 / ISBN 90 6657 173 X
NUR 525

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt met medewerking
van Omroep Brabant.

De prent van Cees Robben

Kèskediejen

In het bijschrift van de hier afgebeelde prent gebruikt Cees Robben de merkwaardige uitdrukking *'niks te kèskediejen hèbbe'*. De man in het midden heeft commentaar op de uitbundigheid van de hoed van de vrouw, haar echtgenoot antwoordt dat hij die hoed ook maar *'nooi'* ziet (niet graag), maar dat hij er ook niks aan kan doen: hij heeft thuis immers niks te *kèskediejen*.

Zo duidelijk als de bedoeling van de uitdrukking is, zo obscuur is de herkomst ervan. Van Rijen neemt in Mèn Tilbörghs aan, dat de oorsprong in het Frans ligt: *'Qu'est-ce que dit'*. Dat is dan toch minstens krom Frans. Eerder zou je dan de vraag verwachten *'Qu'est-ce que tu dis?'* of *'Qu'est-ce qu'il dit?'*, maar dergelijke vragen herbergen geen enkele (bij)betekenis die zou willen verwijzen naar onderdanigheid, gebrek aan gezag, of de pantoffelheld in het algemeen. In het lemma 'Kadiezen', waarin ook de vormen 'kiediezen', 'kiskediezen', en 'kieskediezen' behandeld worden, schrijft het WNT dan ook: 'Men heeft gepoogd deze woorden met Fransche klanken en vormen in verband te brengen, doch zonder bevredigende uitkomst.' De in onze prent bedoelde betekenis vinden we in het WNT als derde betekenis van 'kadiezen': 'zeggen, gezag hebben, bevelen'. Met als voorbeelden: 'Over iemand (n)iets te kadiezen hebben', en 'Ergens (n)iets te kadiezen hebben'. En als citaat: 'Jij hebt hier niks te kiskediezen!' Vooral in Noord-Nederland waren deze varianten in gebruik, en het WNT schrijft nog dat in Zuid-Nederland dergelijke varianten weer heel andere betekenissen konden hebben, bijvoorbeeld 'smullen' en 'smikkelen'. De etymologie blijft volstrekt onduidelijk.

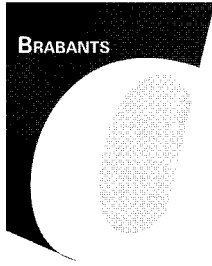
Een Franse achtergrond komt weer in beeld door het Antwerps woordenboek: 'Ge het niks te keskediën.' En om de situatie nog wat complexer te maken, lezen we daar ook dat 'kiskedi' gebruikt werd als zelfstandig naamwoord, en wel om een 'pronkzieke manspersoon' aan te duiden.

Als het toeval is, is het een mooi toeval: zou Robben *beide* betekenissen gekend en gecombineerd hebben? De man die niks te vertellen heeft, en het pronkzieke element toegepast op de vrouw, met de hoed als symbool daarvan?

Overigens kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat de echtgenoot helemaal niet ontevreden is met deze dame, en dat de man in het midden behoorlijk jaloers kijkt.

WE HEE OEW YRouw DAOR NAA WIR OP...
ZE ZAKT HAOST DER DIR KNIJE...
IK ZIE DE HUUDJE OOK ZOO NOOI...
MAR IK HEB THUIS... DE WITTE SOOI,
TOCH NIKS TE KES-KE-DIEJE...

Hoed, Huudje, Hoei

Ooit heb ik in een onbezonnen bui duizend prenten van Cees Robben bekeken, en geturfd hoeveel hoofddeksels daarop te zien zijn. Daardoor kan ik nu met zekerheid beweren dat de gemiddelde hoofddekseldichtheid per Cees Robben-prent 1,39 is. Mannen hebben een significant, zoals dat in de statistiek heet, hoger aandeel in dit gemiddelde dan vrouwen. Uitgesplitst naar geslacht staan de mannen garant voor 988 hoofddeksels, de vrouwen voor 402. Mogelijk wordt dit verschil veroorzaakt doordat Robben ook significant minder vrouwen dan mannen getekend heeft, maar dat zou nader wetenschappelijk geturfd moeten worden. Ik geef toe dat zulke resultaten wat te mager zijn om op te promoveren, maar ze maken toch ook wel enige opmerkelijke dingen duidelijk.

Neem bijvoorbeeld de prenten waarop vrouwen bij elkaar 'op de thee' of 'op de koffie' gaan. Dat was tot in de jaren zestig vaak nog een min of meer formeel bezoek, waarbij de hoed door de bezoekende partij niet werd afgezet (ook al omdat die vaak met een hoedenpen in het kapsel was vastgezet). Mannen lijken vergroeid met hun pet. Niet alleen in het openbaar. Ze doen de omwas met hun pet op, houden die in bed op, zelfs als dat een ziekenhuisbed is, en op een vijftal prenten tijdens het zwemmen (niet meegeteld de twee zakdoeken met knopen in de punten). Robben brengt ons nog verder terug in de tijd door de hoeden en petten die we zien op 'schilderijkes' die in de achtergrond aan de muur hangen: de tijd waarin men zich in 'z'n goeie goed', dus met hoofddeksel, liet portretteren door een fotograaf. Kortom: hoofddeksels zijn bij Robben vaak een stille verwijzing naar de mensen van wie je mag aannemen dat ze *perfect* dialect spraken. Vrouwen die "n *vèère huudje*' dragen.

Petten of hoeden – *hoei*, zoals het meervoud in het Tilburgs luidt – waaraan je zo kunt zien dat ze tweedehoofds zijn, afdragertjes, of een erfenis, en waaraan je als het ware ook kunt zien dat de binnenrand is opgevuld met krantenpapier.

Ik wil maar zeggen: dialectbeleving is nooit een gevoel van taal alleen. Cees Robben beheerste als humorist die taal perfect. Maar hij was nog beter: hij beheerste ook de beeldtaal. Zoals Ad de Laat de melodie beheerste. De hoed, de pet, maar ook de hond en de kat, het *schilderijke* van 'God ziet alles', de lekkende kraan en het stelletje *Zaand Zêep Soodaa* boven het aanrecht (*d'n orrècht*). Robben zag dat allemaal, en hij kende de taal die erbij hoort. Of, zoals de Tilburgse dialectdichter Piet van Beers schreef: *We moete Ons Lieven Hirke heel veul bedaanke/ dèttie ons diejen Braabantse kunstenèèr gaaf./ Ik zèè op z'n gaove sjeloers (èn dè mèèn ik):/ Vur Robbe daor neem ik me'nen hoed diep vur aaf.*

Over Cees Robben: website www.ceesrobbenstichting.nl, en www.cubra.nl.

Hoede & Pette, huudjes & hoei: een collage uit de Prenten van Cees Robben ter gelegenheid van de 1000e Prent van de Week op www.cubra.nl, 28 juli 2003

De prent van Cees Robben

Veur komen

Het is overduidelijk dat de humor die Cees Robben in zijn prenten in woord en beeld heeft gevat behoorlijk slijtvast is. Tijdsbestendig, zou je kunnen zeggen. Toch komt het zo nu en dan voor dat met het verstrijken van de jaren een deel van de humoristische lading onder het stof van de tijd raakt, zodat de prent mogelijk niet meer door iedereen ten volle begrepen wordt. De hierbij afgebeelde prent lijkt me daar een aardig voorbeeld van. Het is, gezien de tekenstijl, waarschijnlijk een prent uit de jaren vijftig. Het motief van het Driekoningenzingen is uiteraard nog steeds zeer herkenbaar: de kinderen met hun geïmproviseerde kostuums, de lampions, en de situatie waarin de zangertjes verrast worden door een vals hondje. Blijkbaar heeft de man achter de deur lol in de schrikreactie. *Zellevers veur komen* betekent 'zelf de voordeur open doen', maar in dit geval gebeurt dat dus door Herodus, de tiran in het kerstverhaal die de 'onnozele kinderen' liet afslachten. Zijn naam is bij Robben overgegaan op het valse hondje.

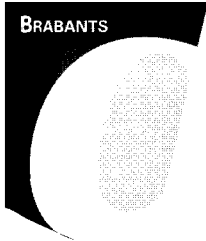

HERODUS DIE KWAM ZELLEVERS VEUR

Zo 'las' ik deze prent, totdat ik onlangs een Driekoningenzing onder ogen kreeg. Uit de tekst werd me duidelijk dat Robbens humor nog net iets subtieler was dan ik tot dan toe had gedacht. Het lied dateert, althans in de drie versies die ik las, van kort na de Tweede Wereldoorlog. Tweemaal heet het gewoon 'Driekoningen', maar Rolf Janssen noteerde het (in *We hebben gezongen en niks gehad*) als 'De zotte drie koningen'. Ze gaan op zoek naar kindje Jezus. Eerst te voet, maar al snel huren ze een fiets: "*Mar o wee deh was 'n sof/ want 't was 'nen antiplof*" (d.w.z.: fiets met massief rubberen banden). Ze besluiten te gaan liften: "*Achter 't stuur zat 'ne Canadees/ die moest toevallig toch naar Drees*" (in een liedjesschrift gaat hij 'naar Heesch'). Uiteindelijk komen ze ter plekke: "*Caspar zeej: hier is 't dan/ daar woont Jozef de timmerman/ Ze klopten er al aan de deur/ Sint Jozef die kwam zellevers veur...*" In de tijd dat Robben deze prent tekende, zullen velen het liedje gekend, en daarmee ook de dubbele bodem onmiddellijk herkend hebben. Niet de heer des huizes kwam veur, maar zijn hondje. En als dat hondje dan toch een naam moet hebben, dan was 'Herodus' een heel toepasselijke.

En als we het liedje nog wat verder afstoffen, wordt het nog heel gezellig: "*Kèk, kèk, kèk, zèède gullie daor/ Ik heb net de koffie klaor/ Maria zeej: kom binnen heren/ Dan za'k oe gaauw 'nen botteram smeren.*"

Over Cees Robben: websites
www.ceesrobbenstichting.nl en www.cubra.nl

Ed Schilders

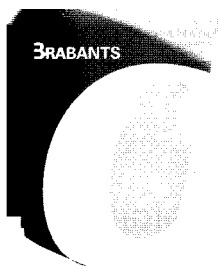
't Pèèrd van Jantje Gruunen

Een speciaal motief in de dialecthumor van Cees Robben is het dialect zelf. Dergelijke prenten en teksten gaan dan soms over de wat ongemakkelijke relatie tussen het dialect en de standaardtaal. Ongemakkelijk in die zin, dat de sprekers in een schemergebied belanden waarin die twee talen op komische wijze met elkaar in aanraking komen. In de hierbij afgebeelde prent vraagt een kind: 'Hoe hiet dieje meens moeder...'. Waarna de dialectsprekende moeder haar kinderen een lesje standaardtaal wil leren 'Dè hiet nie hiet mennekes... Dat hiet... heet...'. In het Tilburgs(e) wordt zoiets 'stads meej Haaikaants' genoemd: het 'stadse' ofwel voorname taalgebruik onvrijwillig doorspekt

met het dialect van de Heikant, de gewone man. Een bekende grap is die van de moeder die een kind corrigeert met de woorden: 'Dat is geen tafellaoke, dat is een töffellaken.' Het zal echter niemand verbazen dat Cees Robben vooral een lans probeerde te breken voor wat we dan maar correct dialectgebruik zullen noemen. Vader en zontje staan op straat te kijken naar graafwerkzaamheden. Het zontje vindt het 'diepe gatte', waarna pa corrigeert met: 'Dè zèn gin gatte... dè zèn gaoter.' En dat is inderdaad het correcte Tilburgse meervoud voor 'gat'. Robben tekende ook minstens twee prenten van situaties in een schoolklas waarbij de onderwijzer een dictee geeft. 'Schrijf op... de volgende zin... *Zot zôo zuut zat zèèn...*' (Zou het zo zoet genoeg zijn). En de andere leraar: 'Toengk ze zaag... zik-z'ist...' (Toen ik haar zag, zei ik, dat is ze).

In het verlengde van dergelijk woordspel liggen de prenten waarop Robben de zeggingskracht van het dialect benadrukt. Er is een prent waarop een pastoor catechismusles geeft aan een meisjesklas. Meneer pastoor citeert uit de bijbel: 'En Elizabeth, de nicht van Maria, was reeds in haar zesde maand... Wat betekent dat Dientje?' Waarop Dientje antwoordt: 'Desse al 'n vergimmes end op scheut was, meneer pastoor!' Hier vindt een vertaling plaats: de passage uit een oud bijbelboek wordt onmiddellijk hedendaags en herkenbaar. Dat geldt ook voor de onderwijzer die aan Pietje de trappen van vergelijking vraagt voor het woord 'sterk'. Pietje: 'Stèèrik, mister... onnut stèèrik... En 't pèèrd van Jantje Gruunen, mister...'

Ed Schilders

Luije

Dat de Tilburgs-Goirlese tekenaar Cees Robben in zijn prenten en zijn humor met enige regelmaat gebruik maakte van volkse gezegden en spreekwoorden, dat zal niemand verwonderen. Wie *De Brabantse spreekwoorden* van H. Mandos en M. Mandos-van de Pol leest, weet maar al te goed, hoe boordevol humor en vrolijke wijsheid zulke uitdrukkingen zitten. Heel veel van die gezegdes lenen zich uitstekend, en eenvoudig, voor een aardige illustratie, en klaar zou Kees zijn. Maar niet Cees Robben.

De prent die hierbij is afgebeeld, is er een goed voorbeeld van hoe Robben zijn prent en tekst altijd toch net iets extra's probeerde te geven. De mevrouw vraagt of de meid Klara al klaar is met haar huishoudelijk werk, en Klara antwoordt dat dat niet het geval is: *'Ik kan na immel nie luien en meepesaant den tooren nog vasthaauwe ook...'* Ze wil daarmee zeggen dat ze geen twee dingen tegelijk kan doen, en dat enig geduld dus vereist is.

In het boek van Mandos komen diverse invullingen van een dergelijke formule voor. Bijvoorbeeld het gezegde: *Ge kunt nie in de processie lopen en tegelijk de klok luien*. Of: *Ge kunt nie mètsele èn staajgere* [steigers bouwen] *tegeléjk*. Ook de uitdrukking die Klara gebruikt, staat in Mandos, met de aantekening dat die uit 'Tilburg, Riel '81' afkomstig is. Zou dat soms de prent van Cees Robben zijn?

Hoe dan ook, Robben gaf er in zijn tekening een slimme draai aan. Hij tekende Klara met een schrobber en een emmer sop, terwijl ze de vloer 'doet'. Het 'luiden' van de kerkklok is nu plotseling ook 'luien' geworden, een werkwoord dat ik in de woordenboeken niet terug kon vinden, maar dat ik zelf nog in het begin van de jaren zestig heb horen gebruiken voor 'schrobben' en ander 'nat' bezemwerk. *Het Woordenboek der Nederlandsche Taal en Van*

Dale kennen wel 'luiwagen': een bezem met een lange steel, waarmee de vloer geschrobd wordt. Door deze 'vertaling' van het gezegde naar een huishoudelijke situatie wordt 'lui' bovendien verrassend dubbelzinnig: Klara 'luit' er flink op los met haar schrobber, dat zie je – de vloer staat vol sop – maar ze is niet 'lui', zoals haar mevrouw denkt. (Klara is overigens ook de enig mogelijke naam voor de meid in deze situatie!)

Cees Robben heeft deze formule nog gebruikt in een andere prent. Een man staat bij het aanrecht de vaat af te drogen, als zijn vrouw hem gebiedt elders zijn rommel te gaan opruimen. Hij antwoordt: *'Ik ben hier al bezig... ik kan nie tegelèèk luije en aachter 't lèèk aon...'* Als de overledene vanuit de kerk ten grave werd gedragen, werden, en worden, de klokken geluid. De afbeelding is in dit geval minder interessant, maar let op de subtiliteit in de tekst: *'tegelèèk'* en *'aachter 't lèèk'*.

Meer over Cees Robben:

www.ceesrobbenstichting.nl en www.cubra.nl.

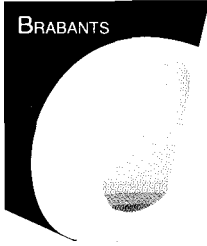
Spulleman

Bijgaande prent van Cees Robben heb ik tot voor kort nooit volledig begrepen. *'Den spulleman zit bij ons nog aaltij op 't dak,'* zegt de man tegen de dame die, getuige haar hoedje, op bezoek is. En ondanks zijn toevoeging *'Mar den grōōtsten braand is er wel aaf,'* kijkt zijn eega toch heel tevreden. Jarenlang heb ik gedacht dat dit een verholde manier was om over seksualiteit te spreken, maar ik had mijn twijfels. Was het, als het al over seks gaat, niet eerder iets wat mannen onder elkaar zeggen? En dan nog, als mijn interpretatie zou kloppen, waar komt die uitdrukking dan vandaan? Wat is een *spulleman*? Dat van die *braand* was heel wat eenvoudiger te begrijpen. Waarin zat 'm precies de beeldspraak? Ik kwam er niet veel verder mee. De *spulleman* is een voddenboer, een uitdrager, en tegenwoordig wordt het woord gebruikt voor een man die dol is op de nieuwste snuffjes en 'gadgets'. 'Spullenbaas' dan? Dat heeft vrijwel uitsluitend betrekking op de kermis. Maar toen ik op zoek was naar een prent van Robben om in deze aflevering van *Brabants* te bespreken, en ik deze prent voor de zoveelste keer onder ogen kreeg, zag ik, zou je kunnen zeggen, mijn blinde vlek. Moest ik *spulleman* niet beschouwen als een dialectwoord? Of liever als een variant op het dialectische *speulman*. Was het niet een 'speelman' die hier bedoeld werd? Toen was de verklaring snel gevonden. Onder nummer 2112 bevat het spreekwoordenboek van F.A. Stoett het gezegde 'De speelman zit nog op het dak'. De verklaring begint zo: 'Dit wordt gezegd van jonggetrouwde lieden, die nog in de wittebroodsweken zijn; de eerste vreugde is nog niet geheel voorbij, de muzikanten bevinden zich als het ware nog op het dak.'

Dit beeld blijkt zeer oud te zijn. Het heeft zon-

der twijfel ook een seksuele ondertoon, en het is een vorm van 'geheimtaal' om over intieme zaken te praten. De *braand* (brand, vuur, vurigheid) die Robben eraan verbindt, bevestigt beide ondertonen, maar blijkt ook samen te hangen met een wat uitgebreidere beeldspraak over het huwelijksleven: eerst zit de speelman *in den hoek van den haard*; daarna schuift hij op naar de drempel van de voordeur. Als hij eenmaal op het dak zit, zal hij na verloop van tijd wegvliegen met het laatste restje rook dat uit de schoorsteen komt. De *spulleman* heeft in oorsprong te maken met verliefdheid en genegenheid, maar de beeldspraak over een afnemend seksueel vermogen met het klimmen der jaren lijkt me onmiskenbaar. Het is niettemin een gelukkig echtpaar dat we op onze prent zien zitten. En Robben heeft ons ten overvloede in een andere prent nog verzekerd van deze wijsheid: *'As 'n aauw schuur begient te braande, is er gin blusse mir aon.'*

De koster

In de Brabantse volkshumor speelt naast meneer pastoor en meneer kapelaan ook de koster een rol. Over zijn uitzonderlijke beroep is niet veel geschreven, maar uit een korte blik in *Het kosterboek* van een zekere W.v.K., gepubliceerd in 1925, maak ik op dat het, zeker in de hoogtijdagen van het roomse leven, een minder eenvoudige betrekking geweest is dan ik als misdienaar altijd gedacht heb. De katholieke kalender met zijn talloze rituelen en zijn ver doorgevoerde symboliek, stelde hoge eisen aan de conciërge van Onze-Lieve-Heer.

Wie geïnteresseerd is in de humor rond de koster mag ik verwijzen naar website www.cubra.nl (Cultureel Brabant). Daar zijn onder andere kosterliedjes te vinden, verzaamd door Ben Hartman, een vers van Piet Heerkens over de (domme) koster van Bakel, en het komische vers 'Gebed van gekke Trien'. In een van de liedjes die Hartman optekende, komt het populaire motief voor van het luiden der klokken bij een bruiloft. De lichte klok wordt geluid als de bruid nog maagd is, de zware als ze zwanger is voor het huwelijk!

In de tijd dat Cees Robben zijn 'Prent van de week' opbouwde met kleinere tekeningen en langere verzen, gaf hij ook zijn weergave van een anekdotische voordracht die nog steeds in omloop is. Toon de koster vindt na de mis in een bank een kunstgebit. Een dame, Jennemie, meldt zich even later. Ze zegt dat ze haar gebit heeft laten liggen. De koster: *'Ge jokket, want gij het al oew taanden nog... en liege meude noot.'* Dan geeft Jennemie toe dat het de valse tanden van haar man zijn: *'Want laot ik dees gebit hier in Toon (namelijk als ik naar de kerk ga en hij thuisblijft) zènne dikke kop! Dan it ie hil d'n vorse worst en al m'n soepvlees op...'*

Robben heeft diverse, zeg maar 'kosterlijke' situaties getekend.

Op de prent die hierbij is afgebeeld is de koster aan het werk met kaarsen en kaarsendover. De pastoor spreekt hem aan: de lamp van de preekstoel is kapot, en daardoor staat er op die preekstoel 'geen licht'. In een andere prent bestelt een man bij de koster een mis, en hij wil weten of hij vooraf moet betalen. *'Jao, vur oe èège best-wil,'* antwoordt de sluwe koster, *'want zoo gauw ge betaold het, begient de genade al te werken...'* In het boek *Robben en rooms* vond ik een prent die de vakkennis van de koster illustreert. De celebrant vraagt hem: *'Moet ik de prefatie zingen koster?'* Het antwoord luidt: *'Nèè paoter, tis vandaog 'n stille mis... We zingen alleen mar wè möpkes...'*

Zie ook www.ceesrobbenstichting.nl

DILLEKTRIEKE LAAMP IS KEDOT KOSTER...
AK OP DEN PRIKSTOEL STAOT... STAOTER
GIN LIGHT OP...
C. Robben

Fietsen

In de tijd waarin de personen van Cees Robben leven, gaat een enkeling nog te paard (afgezien van Sinterklaas), en hebben moderne auto's juist hun intrede gedaan. Ik herinner me een prent waarop die uitersten mooi werden samengevat. Een snelle auto raast toeterend over een landweg, en de ene vogel zegt tegen de andere: *'Toet toet! Mar pèrsmòppe, hoo mar!'* Wel veel getoeter dus, maar geen paardenmoppen meer. Het vrolijke volkje van Cees Robben liep en wandelde meestal, maar door de jaren heen heeft Robben ook prenten gewijd aan zo ongeveer elk onderdeel van de fiets. Een nogal omvangrijk uitgevallen vrouw staat in een fietsenzaak. De verkoper houdt een damesfiets vast, en zij vraagt: *'Moet ik op dè zaoltje (zadeltje)?'* Waarop de verkoper antwoordt: *'Dè wel... en wetter nie op kan, dè laoter mar neffe hangen...'* Twee mannen, Domien en De Vet, fietsen over de kasseien tegen een forse wind in. Roept Domien dat het *'slèkbòrd'* van De Vet *'...rammelt man, en kleppert as 'n blekke kan.'* Waarop De Vet antwoordt: *'M'n slekbord rammelt zôo Doemien, ik kan oe nie verstaon.'* En er is een enigszins aangeschoten heerschap dat laat in de avond door een agent is aangehouden met het verwijt dat hij 'geen licht op heeft'. Dat klopt bekend de man: *'Enkelt donker...'* Maar wat hetzelfde gebleven is: ook toen al werden fietsen gestolen. *'Ik keek wel effenaaf toen ik zaag desse m'n fiets gejat han'*, zegt een man tegen een vrouw. Maar hij was gelukkig goed verzekerd: *'Na hek van 't geld van de asseraansie 'n*

effenaave trug gekocht.' Alle woordenboeken van het Tilburgs dialect kennen 'effenaaf' alleen als bijwoord, maar niet in de betekenis die Robben hier gebruikt in het eerste deel: 'beteuterd'. En dus ook niet als zelfstandig naamwoord: *'n effenaave'*, wat zoveel wil zeggen als 'een fiets die ongeveer even goed is of evenveel waard is als de fiets die gestolen is', 'ongeveer eenzelfde'. Merkwaardig vind ik de prent waarop een man een herberg binnenstapt en zich nog even tot zijn fiets richt, die hij tegen de gevel gezet heeft: *'Ben mar niet bang bruur... 't zal tenaacht gin drie ure worre...'* De ondertoon is die van een hechte band, even hecht als de band die er vroeger was tussen paard en ruiter.

Kruikezeiker

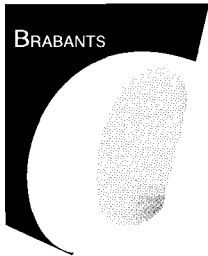
Hoe oud is het woord 'kruikezeiker', de spotnaam waarmee Tilburgers aangeduid worden (en soms ook Dongenaren)? Die vraag werd me onlangs voorgelegd door een taalkundige. Het is zeer waarschijnlijk dat 'kruikezeiker' al eeuwenoud is, want het piesen in kruiken om de urine te verkopen als grondstof voor het bleken van laken komt al bij Bredero voor in het toneelstuk *De Spaanse Brabander*. In de taalkunde geldt echter dat een woord pas begint te bestaan als het op papier is vastgelegd, en dat viel erg tegen, wat betreft 'kruikezeiker'. De vraagsteller kende zelf een gedrukte bewijsplaats uit de jaren '50 van de vorige eeuw. Ouder is bijvoorbeeld een handschrift met een verzameling Tilburgse dialectwoorden uit 1916, waarin het woord voorkomt als 'Kruikzijkers'. A. Hallema schrijft over deze spotnaam in 1946 in zijn boek over scheld-, schimp- en spotnamen, en verwijst daarbij naar een handschrift van A. Sassen, die het woord optekende aan het eind van de negentiende eeuw. Hoe kan het dat een zo bekende spotnaam zo weinig in druk verschenen is? Columnisten als Kubke Kladder en Naarus, die al voor de oorlog in het dialect publiceerden, gebruiken hem bijvoorbeeld niet. Terwijl het toch ook altijd een geuzennaam geweest is. Zelfs in zijn befaamde *Brabantse scheldprocessie* (1941) gebruikt Piet Heerkens alleen het kortere 'kruiken'. Ik denk dat het antwoord op die vraag te vinden is in een prent van Cees Robben. Het is een van zijn prenten waarin hij de tekst de ruimte gaf in rijmvorm. We zien drie mensen aan wie door een man een kruik wordt getoond (in het Textielmuseum?). De kruik heeft inderdaad de vorm waarvan men aanneemt dat dit het kruikezeikersmodel is. De man probeert het uit te leggen: 'Ik zal 't oe zegge:/ Dees is naa de kruik/ Die vruuger, ge

wit wel/ Zô vur 't gebruik/ Van jao-uh... of nee-uh/ Want kek zie-de-mar... kek-uh/ Hoe zal ik 't zegge...' Zo gaat het nog twee strofen door, en het eindigt met de regel: 'Dè zaat in de kruik...' Het woord zeik, of zèek is zorgvuldig vermeden. Robben heeft die gène perfect aangevoeld. Het spreekt vanzelf dat dat ook de reden is waarom 'kruikezeiker' nooit in de wat oudere kranten of dialectbundels verschenen is.

Meer over Cees Robben:

www.ceesrobbenstichting.nl en www.cubra.nl

Bij de prent van Cees Robben

Een motief dat met grote regelmaat terugkeert in de prenten van Cees Robben is de wijze waarop de personen elkaars voorkomen beoordelen. Anders gezegd: een bondige en altijd humoristische karakterisering op basis van uiterlijke kenmerken. Al doende heeft Robben ook veel vastgelegd van de rijkdom van het dialect, waar het gaat om het typeren van de mensen en hun gebreken. Twee zeer pronte dames zien een opgedirkt dametje in vrij korte rok passeren, waarbij de ene vrouw oordeelt: *'...mar ze heeter gin èèrig in desse slaoi-beene heej'* (magere, slungelige benen; 'slaoi-voete' zijn echter weer lomp en groot).

Een al wat oudere maar ook zeer magere vrouw wordt in een andere prent getypeerd met: *'Des mar 'n schreepel (schraal, mager) frammes (vrouwmens)... 't lèèkent wel 'n toemet-ketje...'* (het laatste en vaak kleinste katje uit een nest).

Een heel dikke man wordt door zijn maat gewaarschuwd: *'Oppaase jonge of ge groeit nog dicht... ge het vort unne buik as 'n spurrie-koei... vetmôok...'*

Het meest voorkomende uiterlijke kenmerk waarmee de spot wordt gedreven, is de lelijkheid. Bekend, ook als mop, is de prent waarop een dronken man tegen een vrouw zegt hoe lelijk ze is. Als de vrouw antwoordt dat de man dronken is, zegt hij: *'Mar dè van men is mèèrege wir over... en dè van jou nie...'*

In een andere prent trekt de vrouw aan het langste eind, als ze tegen de man die haar lelijk vindt, zegt: *'Mar as gij van knap worre ziek wordt, betaol ik den dokter.'*

Bij het vaststellen van zulke uiterlijke lelijkheid is een vergelijking met het varken favoriet. Van jongs af aan, blijkbaar, want als een jongetje in een schoolklas tegen de meneer zegt dat hij wordt uitgescholden, wijst hij op de jongen naast hem en zegt: *'Hij lee m'am-mol uit-te-schèène vur vèèrekes-knöst en*

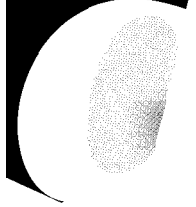
zult-bommerel...'

Soms benadrukt Robben de lompheid, zoals in de hierbij afgebeelde prent, en in een caféprent waarop de ene man tegen de andere zegt (blijkbaar als weerwoord): *'...En as jouwe kop op un vèèreke stond... zòdde denken det bisje ziek was...'*

Meer over Cees Robben: www.ceesrobbenstichting.nl en www.cubra.nl.

Zie ook het artikel 'Prentepraot' op pagina 47.

Bij de prent van Cees Robben

Achterwerk

Hét kenmerk bij uitstek van de volkswrouw in de prenten van Cees Robben is dat ze dik is, en dat ze dik is, wordt met enige regelmaat benadrukt door de omvang van haar achterwerk. Zoals de vrouw die in een fiet-senzaak staat en aan de verkoper vraagt: "Moet ik op dè zaoltje...?" Waarop de handelaar antwoordt: "Dè wel... en wetter nie op kan dè laoter mar neffe hangen..." Maar ook in deze omstandigheden noemt Robben de dingen meestal bij hun naam, zodat in de prenten de taalrijkdom met betrekking tot het onderhavige lichaamsdeel bewaard is gebleven. 'Batterij' is een geliefde aanduiding. In een van Robbens 'didactische' prenten bijvoorbeeld, tekeningen waarin het hem blijkbaar uitsluitend te doen was om dialectische woorden en uitdrukkingen aanschouwelijk te maken. Een man en een vrouw zien een dikke dame passeren. Zegt de man: "Wè hee dè schokwammes toch 'n batterij war..." De drie Tilburgse woordenboeken hebben 'batterij' niet opgenomen. Het is afgeleid van het Franse 'batterie', en wordt zowel in de betekenis van 'vuurmond' als 'verdedigingswerk' gebruikt. In de laatste betekenis staat het wel in *Dè's Biks* van Jan Naaijens.

Van 'didactische' aard is ook de prent waarop man en vrouw ruzie hebben, en hij dreigt: "Sebiet zakkoewis 'zal ik je eens' onder oew sakkerment schuppe." Hoe 'sacrament' een aanduiding voor 'kont' kon worden, is me niet duidelijk. Met 'braoi' is de etymologie wèl duidelijk; het betreft 'gebraden vlees'. Robben over een onhandige werkster: "Wesse mee d'r haande rèecht zet, stôt ze mee d'r dikke braoi wir om..."

Een andere culinaire verwijzing is die van 'savooi' of 'sevooi' (savooiekool). De prent

speelt zich af in een ziekenhuiszaal. Een pronte verpleegster komt voorbij, waarop een van de patiënten opmerkt: "Dè motte daor zien mee d'r dikke savooi... 't is slèècht vur m'n hart... Mar ik zieget nie nooi..." Robben was humorist genoeg om zonder verder commentaar de verpleegster uit te rusten met een steekpan.

De hierbij afgebeelde prent gaat ook over 'achterwerk', maar nu juist niet in de betekenis van... 'achterwerk'. In het dialect werd het blijkbaar gebruikt om op humoristische wijze aan te duiden dat men 'achter liep met het werk'.

Meer over Cees Robben:

www.ceesrobbenstichting.nl en
www.cubra.nl

